

Pap Milán

„Jobb, mint remélték, de...”

Az 1968-as gazdasági reform és politikai propagandája a Népszabadságban

Az 1968-ban induló új gazdasági mechanizmus a Kádár-korszak államszocializmusának egyik fontos mérföldkövét jelenti. A reform bevezetése nemcsak a gazdaságban, hanem a kommunista propaganda terén is több éves előkészítést igényelt. Ebben az irányított propagandamunkában az országos és a helyi pártszervek mellett kiemelt szerep jutott a rádióknak, a televízióknak és a sajtóknak is. A Népszabadság mint az állampárt legnagyobb példányszámban megjelenő lapja számára a változóban lévő tömegtájékoztatási stratégia nyomán kettős feladat jutott: nemcsak tájékoztatott a gazdasági változásokról, hanem igyekezett az elvárásoknak megfelelő mederbe terelni a dolgozók hozzáállását, gondolkodását a megváltozott termelési körülmények kapcsán. Tanulmányomban a Népszabadság reformot támogató, felvilágosító és a közhangulatot befolyásolni kívánó tevékenységét és megjelent propagandacikkeit vizsgálom az 1968-as évben.¹

Kulcsszavak: politikai propaganda, új gazdasági mechanizmus, 1968, Kádár-korszak, termelés, sajtóirányítás, Népszabadság

1. Bevezető: Újraszabott propaganda

1968 márciusának közepén, az új gazdasági mechanizmus indulása után két és fél hónappal *Reform és propagandája* címmel vezércikk jelenik meg a Népszabadság első oldalán (Faragó 1968a). Szerzője az a Faragó Jenő, aki 1956 novemberének elején, még a szovjet bevonulást megelőzően, maga is alapítója volt a baloldali napilapnak. A szerző a II. kerületi pártbizottság által kezdeményezett, munkások között lefolytatott közvélemény-kutatás kapcsán fogalmazza meg a következő problémát: a munkásokat kevésbé érdeklik a január 1-jétől életbe léptetett gazdasági változások, csökken a reform iránti érdeklődés, miközben az új gazdasági modellel kapcsolatos közönyösség veszélye fenyegetően terjed. A munkások reakciója várható volt; őket leginkább az árváltozások és a bérezés új rendszere érdekelte, tehát azok a változások, amelyek közvetlenül befolyásolták életkörülményeiket. A közgazdasági kérdések, az üzemi vagy az ágazati gazdálkodás, a népgazdaság egészét formáló átalakulások távoli és nehezen érthető problémákat jelentettek számukra.

A szocializmus azonban mégiscsak egy újfajta közösségiség társadalmaként hirdeti magát, és így nem engedheti meg, hogy a reform pusztán egyéni jövedelmeket érintő kérdéssé alacsonyodjon. Szükséges tehát – érvel a szerző –, hogy a munkásoknak megmagyarázzák a reform előnyeit az „össztársadalmi érdekre”, a szocialista erkölcs és tudat fejlődésére, a szocialista társadalom kibontakozására való tekintetben is. Ehhez pedig az állampártnak és szerveinek, illetve az állampárti sajtónak olyan propagandát kell folytatnia, amely nemcsak érinti az itt felsorolt területeket, hanem differenciálnia is kell az üzenetek átadásának módjában, tehát rétegpropagandát (is) kell folytatnia. Más tartalomra van ugyanis szükség a munkapadnál dolgozók, a brigádvezetők, az értelmiségiek és a vállalatvezetők esetében, nem beszélve arról, hogy a szocialista társadalom újságolvasó közönsége milyen általános képet kap a „gazdasági mechanizmus reformjáról”. De milyen is legyen ez az újraszabott propaganda?

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani a kézirat két névtelen bírálójának értékes javaslataikért – P. M.

Tanulmányom azokról az elvárásokról szól, amelyeket a hatalom fogalmazott meg a szocialista társadalom egészével és egyes tagjaival szemben. Ehhez pedig az 1968-ban már a „pártlap” és „néplap” funkcióját egyaránt betöltő Népszabadság jelentette az egyik legfontosabb fórumot.²

2. Propaganda és tömegtájékoztatás

Ideológia, propaganda és tömegtájékoztatás nehezen elválasztható fogalmak a Kádár-korszak hatvanas évtizedében. Mivel sem a magyarországi hatvanas évek, sem a Kádár-korszak egészét tekintve nem született átfogó irodalom a propaganda működéséről és intézményeiről, érdemes lehet néhány sajátosságra rámutatni, mielőtt a Népszabadság gyakorlatának és 1968-ban megjelent cikkei tartalmának vizsgálatára térnék. A propagandának számos definíciója van, és mivel mára kiterjedt irodalommal rendelkezik, ezek a definíciók kevésbé sűrítethetők egy átfogó, analitikus meghatározásba.³ E helyütt célravezetőbbnek tartom a propaganda korabeli definíciójának használatát. A bolsevik propagandagépezet kialakulásáról írt munkájának bevezetőjében Peter Kenez (1985: 4) a legtágabb megfogalmazást javasolja. A propaganda eszerint „nem más, mint társadalmi és politikai értékek közvetítésére tett kísérlet, abban a reményben, hogy így befolyásolni tudja az emberek gondolkodását, érzelmvilágát és egyúttal viselkedését is”. A propagandának ez az alapfogalma alapvetően megfelelt annak a meghatározásnak, amely a Kádár-korszak hatvanas-hetvenes éveiben volt elfogadott. Elég, ha tekintetbe veszünk néhány tankönyvi megfogalmazást. Egy lengyel szerző a hetvenes évek elején, a politikai propagandáról írott könyvének magyar fordítása szerint „a propaganda a közösség céltudatos, meggyőző, politikailag motivált befolyásolása annak érdekében, hogy az emberek viselkedésének formálásával elérjük a kívánt hatást” (Szulczewski 1974: 52). Nem különbözik nagyban a definíció az MSZMP Politikai Főiskolájának tankönyve által kifejtett koncepciójától, amely szerint:

„A propaganda a marxizmus-leninizmus tanításainak rendszeres, összefüggő, tudományos igényű terjesztése, magyarázása, oktatása és védelme [...] Olyan tudati ráhatás, amely a társadalom tagjainak szocialista gondolkodásában, szocialista tartalmú társadalmi cselekvésében és magatartásában realizálódik” (Lajtai et al. 1971–1972: 117).

Ez a megfogalmazás tűnik fel más politikai oktatási irodalomban is a korabeli Magyarországon, így a négy kiadást megélt *Pártmunkások kézikönyve* szinte szó szerint idézi a definíciót egy évtizeddel később is (Gyenes & Rákos 1981: 95).

A Kádár-korszak propagandafogalma tehát politikai értékeket kívánt közvetíteni, és gondolkodásmódot, viselkedést igyekezett befolyásolni, mindezt pedig a marxizmus-leninizmus ideológiai rendszere részének tekintették. A propaganda ugyanis a marxizmus-leninizmus kimunkált ideológiai tételeit és az azokból fakadó politikai világnézetet volt hivatott közvetíteni. Sőt – ahogy Kalmár Melinda (2014: 250) a hatvanas évek reformpropagandájával kapcsolatban megjegyzi – a propaganda feladata az ismeretek és az értékek közvetítésén túl egy új, a világhelyzethez adaptálódó ideológiára és ideologizálásra való áttérés gyakorlatát is jelentette.

Az ideologizálás „archaikus” korszakát követően a hatvanas évek közepétől alakul ki az az ideológiai praxis, amely technológiai eszközök fejlődésére és a tudományos intézmények és eredményeik hasznosítására is egyre nagyobb hangsúlyt fektet. Ez az ideológiával szoros kapcsolatban álló propaganda eljárásait is módosítja. A Kelet és a Nyugat közötti technológiai-információs versenyben a tájékoztatás minősége felértékelődik; a direkt propagandát felváltják azok a stratégiák, amelyek a tájékoztatás és a propaganda kettős célját határozzák meg. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1965. június 8-ai határozata a tájékoztatás megjavításáról a nyílt, őszinte és teljes tájékoztatásra bátorít, amely

2 Az Agitációs és Propaganda Bizottság 1967 januári határozatában mondja ki: „A Népszabadság pártlap és egyidejűleg néplap is.” MNL OL M-KS 288. f. 41.cs. 66. ó.e. MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottság. Jelentés a Népszabadság munkájáról, 1967. január 17. 1. A Népszabadság szerkesztőbizottságának jelentése pedig ugyanott arról számol be, hogy a napilap hétköznapokon 785 ezer, hétvégén pedig 851 ezer példányszámban kel el. A lap állományába 71 újságíró tartozik, akiknek politikai szakképzettsége azonban még mindig nem éri el megfelelő szakmai szintet és politikai előképzettséget (uo. 4., 16.).

3 A kortárs propagandakutatás definícióit foglalja össze Gareth Jowett és Victoria O'Donnell (2012: 1–17) kötete, amely már ötödik kiadásában jelent meg a nyolcvanas évek óta és Thymian Bussemer (2005: 24–35) alapos összefoglalója.

„elengedhetetlen tartozéka a szocialista tudatformálásnak”. A határozat a sajtó, a televízió és a rádió kapcsán pedig a tényközlést és a hírszolgáltatást jelöli meg, mint az „egyik legfontosabb funkciót”.⁴

Egy korabeli sajtóismereti tankönyv a tájékoztatást a hazai és a nemzetközi élet eseményeiről „a szocialista sajtó tevékenységeinek főbb irányai” közé sorolja, mégpedig az első helyen. Ám a további „irányok” nem hagynak kétséget afelől, hogy az államszocialista sajtóra mint a propaganda eszközére tekintettek a hatvanas évek második felében is. Ezek szerint a sajtó egyrészt fóruma a propagandamunkának (párthatározatok közlése és publicisztikai népszerűsítésük), másrészt „mindennapos politikai és gazdasági agitációt folytat” az aktuális politikai és társadalmi eseményekkel kapcsolatban, harmadrészt pedig szervezői munkát végez, tehát „az agitációt tettekre mozgósító tevékenységgel köti össze”. Végül pedig – utolsóként – a szórakoztató funkciót jelöli meg a szerző. E funkciók összeegyeztetésére pedig a szocializmus fejlődési szakaszának sajátosságaiból ered: az osztályharc elenyészésével a politikai hangsúly a gazdasági szervezőmunkára tevődik át, a sajtó és az újságíró „működésének középpontjában is a gazdasági kérdések állnak” a hatvanas évek második felében (Gombó 1967: 30–31). Az újságíró tehát részben eltávolodik a sokszor hangoztatott lenini felfogástól, amely a sajtóban kollektív propagandistát, agitátort és szervezőt kívánt látni, ám egészen a kései nyolcvanas évekig sohasem szakadhatott el ettől a szereptől igazán (Sipos & Takács 2005: 57–72). A sajtópropaganda fogalmát tehát a politikai propaganda alapfogalmi meghatározásán túl a tájékoztatási funkcióval kell kiegészítenünk. A sajtó és az újságírók ebből adódó kettős szerepe jól megfigyelhető a Népszabadság 1968-as reformról szóló cikkeiben is.

3. Reformpropaganda és sajtóirányítás

Az MSZMP KB ideológiai irányelveinek 1965. kora tavaszi elfogadása fekteti le a reform ideológiai kereteit, majd több mint egy évvel később, 1966 májusában a KB elfogadja a gazdasági reform irányelveit is. A két alapvető párt dokumentum között eltelt egy évben indul a párt munkásainak és propagandistáinak felkészítése. Ezeket a munkálatokat – ahogy a sajtó irányítását és felügyeletét is – az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága (APB), illetve Agitációs és Propaganda Osztálya (APO) végezte. A Kádár-korszakban – ahogy ezt Takács Róbert (2009, 2012: 90–99) részletesen taglalja – a sajtó, illetve később a tömegtájékoztatás „nem általános és elvi jelentőségű témái” a bizottságra és az osztályra tartoztak. A reform propagandája esetében azonban arról volt szó, hogy éppen az össz-társadalmi és a gazdaság egészét érintő intézkedéseket kellett propagálni. Ekkor a végső döntéseket a párt vezető testületei hozták meg. Sőt a bevezetés évében az intézkedések propagálásának munkájában Nyers Rezső és a KB Gazdaságpolitikai Osztálya is igyekezett részt venni (lásd Feitl 2008: 131). A reform propagandájának elő- és tartalmi munkálatait az Agitprop Osztály és az Agitprop Bizottság végezte, kimunkált tételei majd beépülnek az MSZMP Központi Bizottságának 1967. júniusi határozatába, amely a reform átfogó előkészítésének munkálatairól dönt.⁵

1966 áprilisában az Agitációs és Propaganda Bizottság az Agitprop Osztály beszámolóját tanulmányozva határoz úgy, hogy számos kérdést („a népgazdasági érdekek érvényesülése a nagyobb vállalati önállóság körülményei között; a piaci mechanizmus és a tervgazdaság viszonya; az anyagi ösztönzés fokozódó szerepe és az anyagiasság”) újra fel kell vetni, alaposabb tárgyalásukra van szükség, a pártfunkcionáriusokat és propagandistákat a kérdések kapcsán fel kell készíteni, illetve ki kell dolgozni a tömegpropaganda módszereit. A Népszabadság és a Televízió már a jelen időszakban kapcsolódjanak be a gazdasági reform alapvető összefüggéseinek tömegpropagandájába – szól a bizottság határozata, amely a reform tömegpropagandájának kezdetét jelöli.⁶

4 Az MSZMP KB Politikai bizottságának határozata a tájékoztatás megjavításáról, 1965. június 8. (lásd Cseh et al. 2004: 344–347).

5 Az MSZMP Központi Bizottságának határozata a gazdasági mechanizmus reformja előkészítésének helyzetéről és a harmadik ötéves terv megvalósításának feladatairól (1967. június 21.) (Vass 1974: 82–88.).

6 MNL OL M-KS 288. f. 41.cs. 57. ő.e. MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottság. A gazdasági mechanizmus reformjának propagandájával kapcsolatos főbb tapasztalatok, 1966. április 13.; A sajtó nyilvánosságának 1968-ra kialakult szerkezetéről lásd Takács Róbert (2008) tanulmányát. A Magyar Rádió és a Magyar Televízió 1968-as műsorpolitikájáról lásd Vámos György (2008) és Horváth Edina (2008) írását ugyanitt.

Az Agitprop Bizottság 1966 kora nyarán elfogadja a Központi Bizottság Agitprop Osztályának és Államgazdasági Osztályának javaslatait a gazdasági mechanizmus reformja (és a II. ötéves terv) propagandájával kapcsolatban. A javaslat differenciált propagandamunkát irányoz elő egyrészt a „dolgozók”, másrészt a „párttagság”, harmadrészt pedig a „funkcionáriusok” körében. Az első kategóriában

„...a fő feladat annak megmagyarázása és megértetése, hogyan segíti elő és szolgálja a reform a szocialista építés soronlévő feladatainak megoldását. [...] bizonyítsa, hogy a reform minden területen a szocialista gazdaságot, a szocialista viszonyokat erősíti, tovább növeli társadalmunk demokratizmusát.”

A tömegpropaganda kapcsán a javaslat leosztja a reszortokat, így a napilapok és a folyóiratok, a rádió és a televízió, illetve a tömeg- és a társadalmi szervezetek különböző feladatokat kapnak. A sajtónak cikkeket és elemzéseket kell közölnie, a rétepropaganda keretében pedig vitákat is kell kezdeményeznie a reform főbb kérdéseiről.⁷

Az 1966 júniusának elején elfogadott dokumentum az APO számára előírja, hogy kísérje figyelemmel, értékelje és instruálja a sajtó reformmal kapcsolatos munkáját. Ez történik meg a következő, 1967 májusában elkészített APO-jelentésben, amely szerint a vezetők és propagandisták felkészítésére elég figyelem fordult, szemben a „reform tömegpolitikai ismertetésével”. Ezután a gazdasági és a politikai témák és érvelések összekapcsolását, az egységes értelmezés kialakítását hiányolja, a további magyarázatok helyett a mozgósításra helyezné a reform általános hangsúlyát. Ezt a tömegpropaganda intenzifikálásával kívánja elérni, mind a párttagok, mind a funkcionáriusok és a dolgozók körében. A rádiótól, a televíziótól és a sajtótól a reformmal kapcsolatos témák arányának növelését kéri a tematikus adások és rovatok számának növelése mellett, valamint gyors reakciót a politikai döntésekre, illetve a reformmal kapcsolatban keletkezett problémákra.⁸ A reform sajtópropagandája terén a Népszabadságra különös figyelem hárul, így a feladatait is szorosabban szükséges megállapítani:

„A Népszabadság rendszeresebben közöljön a széles közvéleményt foglalkoztató kérdésekről közérthető elméleti és gazdag tényanyagot tartalmazó cikkeket is, azzal a céllal, hogy a párttagságot ellássa a mindennapi tömegpolitikai munkához szükséges érvanyaggal.”⁹

Az MSZMP KB júniusi határozata után azonban újra tárgyalja a bizottság a reformpropaganda helyzetét és feladatait az APO újabb jelentése kapcsán, amely a KB javaslataira reflektált. Mindez azt jelzi, hogy a reform propagandájának előkészítését és irányítását a pártközpont mindvégig meg kívánta határozni, folyamatosan nyomon követve annak eredményeit.¹⁰ Az újonnan elfogadott dokumentum elsősorban a tömegpropagandára tereli a hangsúlyt. Az „alsóbb szintű vezetőket” és az „aktív dolgozókat célozza, „elemző és kezdeményező készségét” és „munkamódszereinek javulását” várva. Vagy ahogy a jelentés később világosabban megfogalmazza:

„A tömegpropaganda hangsúlyozza: a reform az egyes emberek számára a legközvetlenebbül a jó és a szorgalmas, a rossz és a hanyag munka közötti különbségtételt kell, hogy eredményezze. Ezért a politikai munkában az öntudatos dolgozóra kell elsősorban appellálni.”¹¹

7 MNL OL M-KS 288. f. 41.cs. 59. ő.e. MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottság. Javaslat a gazdasági mechanizmus reformja és a III. 5 éves terv propagandájának feladataira, 1966. június 1.

8 MNL OL M-KS 288. f. 41.cs. 76. ő.e. MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottság. Jelentés a harmadik 5 éves terv és a gazdasági mechanizmus propagandája helyzetéről és az 1967. második félévi feladatairól, 1967. május 30. 22.

9 Uo. 21.

10 Feitl István (2008) koncepciója szerint ez része volt a politikai nyilvánosság szűkítésének. Paradox helyzetnek tartja, hogy ez a politikai szigor éppen a reform – mint egyfajta politikai nyitás – vitái és munkálatai kapcsán jelentkezett.

11 MNL OL M-KS 288. f. 41.cs. 79. ő.e. MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottság. Jelentés a harmadik 5 éves terv és a gazdasági mechanizmus propagandájának helyzetéről és az 1967. második félévi feladatairól, 1967. július 11. 11.

Ezen kívül pedig érinteni kell a vállalati önállóság kérdéseit, a párt gazdasági célkitűzéseit, az árkérdések tisztázását, az életviszonyok alakítását, a termelésre való mozgósítást, az üzemi viszonyok és üzemi demokrácia kérdéseit.¹² A napilapoktól azt várták el, hogy egyaránt kapcsolódjanak be a tájékoztatásba és a mozgósítás propagandájába:

„A napilapok, a rádió és a televízió folytassák a fontosabb határozatok és döntések érveléssel és magyarázatokkal kiegészített közlését. Emellett kapjanak nagyobb teret a dolgozók helyzetével és munkaviszonyaival összefüggő kérdések. Foglalkozzanak többet az üzemi problémákkal, propagálják a jó kezdeményezéseket és tapasztalatokat.”¹³

Végül az MSZMP KB november végén hosszan tárgyalta a reform bevezetésével kapcsolatos teendőket, beépítve a propaganda következő évi programjába a sajtó nagyfokú részvételét és mindennapi munkáját.¹⁴ A reformpropaganda sajtója irányításának teljes képéhez hozzátartozik az is, hogy a sajtó rendszeres beszámolási és informálódási kötelezettsége 1968 folyamán végül nem csak az Agitációs és Propaganda Osztállyal szemben állt fenn. A Gazdaságpolitikai Osztály 1968. február 26-án a napilapok és a gazdasági jellegű hetilapok közgazdasági rovatvezetőivel, 28-án a TV és Rádió ipari és mezőgazdasági rovatának vezetőivel és munkatársaival, március 1-jén a Figyelő szerkesztőbizottságával tartott megbeszélést, amelyen informálták az újságírókat a reform bevezetésének gazdasági tapasztalatairól, és felvilágosítást adtak a gazdaságpolitikai jellegű kérdésekről. Ezeket a találkozókot a jegyzőkönyv szerint negyedévenkénti rendszerességgel kell összehívni az 1968-as év folyamán.¹⁵

Az elméleti-ideológiai előkészítő munka az 1964–65-ös évekre esik, míg a reform bevezetéséhez szükséges operatív előkészítés főként az 1966–1967-es év kitűzött feladata volt (Kalmár 2014). Az 1968-as év tehát nem a párt ideológiai munkálatainak megismerése miatt válik érdekessé, hanem a reform ideológiájának a mindennapi propaganda útján való terjesztése miatt. Az állampárti propaganda tölti meg tartalommal azokat a politikai kereteket, amelyeket a korábbi ideológiai irányelvek igyekeztek lefektetni.

4. Reformpropaganda a Népszabadságban

A Magyar Szocialista Munkáspárt propagandamunkásainak terminológiájában a hatvanas évek közepétől, tehát az új gazdasági mechanizmus előkészítésével párhuzamosan terjed el a reformpropaganda, illetve a rokon értelmű „gazdasági mechanizmus reformjának propagandája”, vagy a közgazdasági propaganda kifejezések. Ez a propagandamunka első fázisában a helyi pártszervezetek, illetve az állami szervek vezetői és funkcionáriusai felé irányult, később viszont a legszélesebb társadalmi körre terjedt ki. A Népszabadság így 1967 és 1968 folyamán szinte mindennapos sűrűséggel jelentetett meg vezércikket, riportot vagy interjút a reform alakulásával kapcsolatban.

4.1. Mindennapi mechanizmus

Az 1968-as évben a Népszabadságban megjelent, kifejezetten a gazdasági reformmal kapcsolatos cikkek száma meghaladja a kétszázat. Ez azt jelenti, hogy legalább minden második nap jelent meg olyan vezércikk, tudósítás vagy riport, amely a gazdasági reform bevezetésével, hatásával és lehetőségeivel foglalkozott. A „reform” vagy a „gazdasági mechanizmus reformja” kifejezések ennél persze sokkal többször fordultak elő a napilap írásaiban. Így az egyes állami és párteseményekről szóló beszámolókból – mint például a Hazafias Népfrent országos kongresszusa,

12 Uo. 11–14.

13 Uo. 14–15.

14 MNL OL M-KS 288. f. 4. cs. 89. ó.e. MSZMP Központi Bizottsága. Kibővített ülés jegyzőkönyve, 1967. november 23–24. 68–363.

15 MNL OL M-KS 288. f. 24. cs. 1. ó.e. MSZMP Központi Bizottsága Gazdaságpolitikai Osztály. A Gazdaságpolitikai Osztály jelentése (Rév István), 1968. március 18. 116–119.

az országgyűlés ülészekjái vagy a kommunista párt megalapításának ötvenéves évfordulója – szép számmal lehetünk utalásokra a reformot illetően, már csak azért is, mert az ünnepi beszédeket és a fontosabb politikusok felszólalásait teljes egészében közölte a Népszabadság. Ezek az események önmagukban propagandisztikus funkciót tölthettek be, és az sem meglepő, hogy az állampárt politikusai a nemzetközi helyzet alakulása mellett a legtöbbit az év elején elinduló gazdasági reformról beszéltek.

Ugyanez a helyzet azokkal a riportokkal, amelyek egy-egy vezető politikus hivatalos látogatásairól számoltak be. A reform megkerülhetetlen és elsődleges témaként vetődött fel például Fock Jenő miniszterelnöknek a Műszaki Egyetemen tartott beszédében, Aczél Györgynek az MSZMP Politikai Akadémiáján, Nyers Rezsőnek a közgazdász-vándorgyűlésen tartott előadásában vagy Kádár János elhíresült harisnyagyári látogatásakor. Az utóbbi eseménnyel kapcsolatban a főtítokár beszédében a politikai vezetés helyessége és a reform folyamatainak sikere mellett kiemelte a női dolgozók helyzetének és a bérezés fejlesztésének szükségességét, majd csak ezután tért rá a nemzetközi, illetve a szocialista blokk országait érintő megállapításaira. Ez annál is feltűnőbb, mert a látogatás két hónappal a csehszlovákiai bevonulást követően történt (október 24.), és augusztus 21-ével kapcsolatban még mindig nagy bizonytalanság uralkodott az ország közvéleményében.¹⁶ Annyi viszont bizonyosan elmondható, hogy ezek a tudósítások mindannyiszor a reform politikájának megerősítését szolgálták, a párt propagandaszerveinek és Politikai Bizottságának utasítása szerint, amelyek előírták a politikai eseményekről szóló folyamatos tájékoztatást.

Természetes, hogy a Népszabadság közgazdasági rovata napi rendszerességgel foglalkozott a reformot érintő olyan gazdaságtani kérdésekkel, mint a tervgazdaság és a vállalati decentralizáció, a vállalatvezetés és a termelés fejlesztése, a vállalati beruházási politika, a vállalatok közötti kereskedelem, az árak alakulása és az árrendszer szabályozhatósága, a bérek fejlesztése és a vállalaton belüli elosztás kérdései. A rendszerint a 10. oldalon jelentkező írások olyan mélységben tárgyalták a gazdasággal kapcsolatos témákat, amely a gazdaságtanban legalább alapfokú felkészültséggel rendelkező olvasók számára vállhatott értelmezhetővé. A rovat cikkeit olyan szakemberek írták, akik maguk is járatosak a politikai gazdaságtanban vagy a vállalatvezetésben. A közgazdasági rovat tehát tipikus példája a rétegpropaganda differenciált szemléletének, amely egy adott réteghez, a gazdaság területén tevékenykedő funkcionáriusoknak és a vállalatvezetéshez tartozó szakembereknek szól, ellentétben az olyan egy vagy többrészes üzemi riportokkal, amelyekben főként munkásokat, brigádvezetőket, vállalati középvezetőket szólítanak meg. György István (1968) január közepi riportja a Habselyem Kötöttárugyárból a hét öt napján a reform olyan különböző aspektusait járta körbe, mint a kereslet kihívásai, a technológia és munkaszervezés fejlesztése, a vállalati információáramlás és a munkateljesítmény alakulása. Összegzésében kifejtette, számára a legnagyobb élményt az nyújtotta, hogy „mindennap közvetlen közlelől nézve, hogyan válik gyakorlattá az új mechanizmus” és hogy „a kívülálló számára elképzelhetetlenül izgalmas lett az élet a gyárban”. A Kötöttárugyár mintaértékű lehet más szocialista vállalatok számára, mivel az újságíró szerint itt megértették a gazdasági reform lényegét. A dolgozói hangulatra pedig az jellemző, hogy:

„...akinek nem »asztala«, az is igyekszik bekapcsolódni, hogy segítsen, tőle telhetően. Hogyan lehetne jobban dolgozni a vevő meglegedésére, a gyár és a maguk hasznára, ez foglalkoztatja az embereket, s ebben lelhető a magyarázata a javaslatok, sokasodásának is, a bírálat erősödésének is, aminek tanúja voltam azon a termelési tanácskozáson is, amelyről beszámoltam.”

Február és március során a lap sorozatot indít, amelyben „száz ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi vállalat, szövetkezet, kutató-, tervező- és fejlesztőintézet vezetőjét” kéri fel, nyilatkozzon saját vállalata fejlesztéseiről, kezdeményezéseiről és tapasztalatairól (Népszabadság 1968a). A vélemények összegzésének legnagyobb tanulsága pedig az lesz március végére, hogy „a korábban eléggé mechanikus jellegű végrehajtó munkát öntevékeny, gondolkodó, alkotó tevékenység váltja fel” (Almási & Kovács 1968). Az év végén pedig egy kvázi-szociológiai felmérésre vállalkoztak a Népszabadság újságírói, akik a „közgazdasági egyetem tíz felsőéves hallgatójával »megszállták« a Kismotor- és

16 Kádár János magatartásáról és a magyar kommunisták álláspontjának változásairól a csehszlovák válság idejében lásd Huszár Tibor (1998) kötetét, illetve Békés Csaba (2008) és Mitrovits Miklós (2012) írásait.

Gépgyár szerszám üzemét”, hogy a munkásokat faggassák az új körülményektől a „tudati változások” témájáig (Kovács 1968a). Az „50 kérdés 50 munkáshoz” című sorozatból kiderül, hogy a dolgozókat a leginkább a kereslet alakulása, a nyereségelosztás és a szabadidő kérdései foglalkoztatták. A cikksorozat persze ezt a pusztán individualista hozzáállást igyekezett tompítani, a felmérés eredményeit szélesebb, közösségi-vállalati-társadalmi kontextusba emelve.

4.2. Munka, verseny, politika

A propagandacélokat azonban leginkább azok a vezércikkek képviselték, amelyek kevésbé szubtilis módon a verseny jogosságát taglalják a szocialista rendszeren belül. Itt főként három tematikus elem jelenik meg. Az egyik a munkás helyéről és a munka szerepéről szól az új gazdasági mechanizmus teremtette termelési viszonyok között. Mennyiben fejtheti ki egyéniségét a dolgozó az új gazdasági rendszerben (Vető 1968a), mit jelent a munkateljesítmény szerinti bérezés és nyereségelosztás (Oroszi 1968a), mit jelent a versenyalapú munka a szocializmus munkása számára (Faragó 1968b), és nem vezet-e ez a Marx által a kapitalizmus logikájából eredő elidegenedéshez (Turbék 1968)? – ezek a kérdések merültek fel a Népszabadság propagandacikkeiben az év folyamán.

A másik nagyobb témakör olyan kérdésekből állt, amelyek a vállalati önállóság értelméről és – főként az első évi mérlegek alakulásának tudatában – a vállalati nyereség szerepéről, a vállalatvezetés további feladatairól szóltak. A legtöbb írás ebben a témakörben jelent meg a napilapban, és számarányában az általam vizsgált összes cikk kétharmadát tette ki. Jellemzőek azok a vezércikkek vagy vélemények, amelyek az év utolsó hónapjában jelennek meg a vállalati gazdálkodás tapasztalatairól. Sőtér Edit (1968) például arról értekezik, hogy úgy tűnhet, a mechanizmus reformjának sikere elsősorban a gyakorlatban dől el. Valójában a vállalati gazdálkodás nem térhet el az előzetes tervektől, a vállalati irányítás nem érheti jobban a mechanizmus működését azoknál az elméleti szakembereknél és politikai vezetőknél, akik kidolgozták és bevezették rendszerét. A gazdasági mechanizmus reformja elsősorban népgazdasági kérdés, a szocialista társadalmat szolgálja, és nem – hangzik az érvelés – önmagában a nyereség kitermelését, egy vállalat vagy ágazat öncélú fejlődését jelenti. Ezért a vállalatvezetőknek „tanulmányozniuk kell” a mechanizmus reformjának elméletét. Szilveszteri vezércikkében Oroszi István (1968b) *Az új már nem ismeretlen* címmel a vállalati gazdálkodásban a hatékonyság növelésére buzdít mint a még hátralévő nagy feladatra a reform kiteljesedéséhez. Ehhez bátorság és önálló gondolkodás, ugyanakkor kollektív szemlélet szükséges az újságíró szerint. Vannak jó példák, mint a Gumiipari Vállalat vagy a Budapesti Rádiótechnikai Gyár. Az utóbbiban nemcsak az új gyártási eljárások kifejlesztése, a munkaidő hatékony beosztása, a munkafegyelem megerősítése, a dolgozói érdekltség növelése, a 15 százalékos termelésnövekmény, a hatékony irányítási módszerek, a felesleges bürokratikus eljárásoktól való megszabadulás segítette elő a reformhoz való csatlakozást, hanem az üzemben uralkodó kollektív szemlélet is:

„Könnyebbség az is, hogy a reform időszerű kérdése, a »mibe kerül?«, már nemcsak a közgazdászokat, a vállalati igazgatókat, hanem a tervezőket, a kutatómérnököket és az üzemek dolgozóit is jobban foglalkoztatja, mint azelőtt. Jó dolog ez azért is, mert az új esztendőben az irányító szervek és a vállalatok, így még többet tehetnek azért, hogy kibontakozhasson a reform, erősödjön a vevők, a felhasználók helyzetét javító verseny, meggyorsuljon a népgazdaság fejlődése, s megvalósuljanak mindazok a tervek, amelyek az ország népének boldogulását, a szocialista társadalom felépítését szolgálják.”

A harmadik nagyobb témakör a politika feladatait, illetve a gazdaság és a pártmunka vagy a vállalatokon és termelőszövetkezeteken belüli pártmunka lehetőségeit foglalta magában. Ebben a témakörben a legtöbb írás a pártmunka soron lévő feladatairól, a politikai vezetés és a gazdálkodás egybehangolásáról szólt az év folyamán. Jellemző példa Sólyom József (1968) májusi írása, *Jobb mint remélték, de...* címmel, amely a helyi szint, a IX. kerületi pártszervezetek és gazdasági vezetők együttműködését tárgyalja. Pontosabban a pártszervezetek irányítása előtt magasodó problémákról szól, amelyek eredője legtöbb helyen a szervezetlenség. Következtetése azonban biztató, a megannyi hiba felvetésének ellenére is:

„Nagy reményre jogosít, hogy a vezetők többsége megérti: az új gazdaságirányítási rendszer nem csökkenti a pártszervezetek felelősségét és szerepét a gazdasági munkában. A legtöbb munkahelyen tagadhatatlanul megnőtt a pártszervezetek tekintélye. Valamennyi döntő jelentőségű ügyben részt vállalnak a pártmunka módszereivel a megoldásokból. Ez a következetes és helyes irányú tevékenység az alapja, hogy a IX. kerület üzemeinek gazdasági vezetői ma már egyre inkább elismerik: az üzemi pártszervezetek jó társak a nehéz és sokrétű feladatok megoldásában.”

Ehhez az általános és sokszor hangoztatott problematikus kapcsolathoz csatlakoznak az olyan cikkek, amelyek „a demokrácia” fejlődését taglalják. Főként az üzemi demokrácia jelent kihívást a reform propagandistái számára, azaz a gazdaságban való munkásrészvétel szintjeinek elhatárolása (Faragó 1968c, 1968d), a kollektív döntésekért vállalt felelősség (Faragó 1968e), a szocialista közösségi tudat kialakulása (Terényi 1968a) és ezek gyakorlati megvalósításai egyes vállalati egységekben (Kovács 1968b, 1968c). Ugyanakkor kevesebb írás jelenik meg a szocialista demokráciáról, mint a szocialista rendszert elméletben átfogó és működtető ideológiai eszméről. Ilyen Rózsa László (1968a: 5) hosszabb írása, amely szeptember elején a csehszlovákiai válságra reagál. „A mi demokráciánk útja” című írás gondosan igyekszik elhatárolni a magyar gazdasági reformfolyamatot a Csehszlovákiában kibontakozott politikai változásoktól. A formális demokrácia felé tett prágai politikai lépésekkel szemben – érvel Rózsa – a magyar reform a valódi, a társadalom egész életére kiterjedő demokráciát célozza, amelynek első lépése a társadalmi érdek(ek) helyes felismerése. A magyar reform első évének értelme ebben a logikában a következő:

„A demokrácia fogalmát, működésének mechanizmusát, erőit és korlátait ma reálisabban, árnyaltabban és tudományosabban szemléljük, mint a korábbi években, hiszen, hogy mást ne mondjunk, ma világosabb előttünk társadalmunk érdekstruktúrájának rendszere és hatóköre, mint a gazdasági reform elméleti kidolgozása előtt.”

A propagandamunka itt már a hivatalos ideológia elsődleges üzenetközvetítőjeként jelenik meg. Azok a kérdések, amelyek a reform értelmét és a társadalom számára ígért perspektíváit taglalják, a propaganda eszközeivel a reform ideológiájának esszenciáját fedik fel.

4.3. A reform jelentése és jelentősége

Már 1968 elején olyan vezércikkek láttak napvilágot a napilap címlapján, amelyek az immár mozgásba lendült új rendszer értelmezésére törekedtek. Ezek a vezércikkek egyaránt kívántak utalni a reform társadalmat átfogó hatásaira, a mindenkit érintő változásokra, illetve arra, hogy ez az átalakulás nem robbanásszerűen és látványosan következik be, hanem a munkával töltött hétköznapiak során fog jelentkezni. Erre utal a „Dolgos hétköznapiak” című vezércikk, amely szerint:

„A gazdasági reform életbelépésével olyan nagyszabású átalakulás vette kezdetét, amely kihat egész társadalmi életünkre, átformálja, felfrissíti gondolkodásunkat, tevékenyebb, szorgosabb munkára serkent. Közvéleményünk a kormány intézkedéseiből mind világosabban látja, megérti, hogy a reform a vállalatok önállóságának növelésével, az árak, a piac ösztönző szerepének kibontakoztatásával új lehetőségeket tár fel anyagi erőforrásaink észszerűbb hasznosítására, a város és a falu dolgozóinak felemelkedését szolgáló gazdaságpolitikánk töretlen folytatására, a szocialista építés meggyorsítására” (Oroszi 1968c).

A szerkesztőség véleményét tolmácsoló szerző, a Népszava korábbi keménykezű főszerkesztője¹⁷ nem győzi elégszer hangsúlyozni, hogy a munkának olyan korszaka érkezett el, amelyben nem lehetséges a másra – főként az államra –

17 Oroszi István 1953 és 1956 között töltötte be a Népszava főszerkesztői tisztségét. Főszerkesztői időszakáról és működéséről lásd Takács Róbert (2013) a Népszava negyvenéves történetéről (1948–1989) szóló tanulmányát.

való mutogatás, hanem a dolgozók és a vezetők is saját teljesítményükért felelnek. Oroszi (1968c) ehhez köti a reform sikerét és azt, hogy a felfokozott elvárások a változásokkal kapcsolatban be is teljesüljenek: „Most már tőlünk függ, valamennyiunktól, hogy az odaadó igyekezet, a fegyelmezett alkotó munka az új feltételek között az eddiginél is nagyobb eredményeket hozzon.”

A szükséges kitarásra a reform mellett és a mindennapi harcokra hívta fel a figyelmet rádiós és televíziós interjújában Kádár János és több vezető politikus is. A Népszabadság következő számában, január 4-én Böcz Sándor (1968) elismerően idézi fel rövid riportjában a kustánszegi termelőszövetkezet elnökének kijelentését:

„»Mit vár tőlünk a szövetkezet tagsága, mit vár a népgazdaság?« Csak ez lehet a helyes kiindulópont. S ha összehasonlítást teszünk gyár és gyár, tsz és tsz között, nem nehéz felfedezni a kétféle kérdésfeltevésből, azaz szemléletből eredő különbségeket. Aki csak egyszerűen »vár« valamit az új mechanizmustól, az – legalábbis cselekvően – nem úgy gondolkodik és dolgozik, ahogyan korábban lehetett és kellett. De, aki helyesen teszi fel a kérdést, mint a kustánszegi elnök, az hónapok óta töpreng, számol, ötleteket szül és vet el, s eközben – párttaggyűlésen, vezetőségi ülésen, közgyűlésen – ismételten visszatér a kollektív bölcsesség kiapadhatatlan forrásához.”

Az első hónap folyamán számos hasonló cikk jelenik meg, amely a munkára, a kreativitásra és a reformmal való „együttgondolkodásra” hívja fel a figyelmet. Január utolsó napján Vető József (1968), a Népszabadság szerkesztőbizottsági tagja a bizalmat igyekszik erősíteni a reform iránt. A „Nem varázsszóval – tettekkel” című vezércikk szintén a szocialista társadalom előtt álló munkára buzdít, amelynek várhatóan hamar jelentkeznek a gyümölcsei is:

„Valószínű, hogy még nem mindenütt megy minden simán, s az is lehetséges, hogy egyesek még nem eléggé otthonosak a feladatokban, amelyeket a színvonalasabb munka állít eléjük, vagy talán nehezebben szokják meg, nehezebben térnek rá ezekre. De a dolgozók lendülete, akarata, tettekrezsége megvan. Ez pedig felbecsülhetetlen érték. Jelzi, hogy az emberek készek céljaink megvalósítására, s tudják: ha az illúzióknak nincs is helyük és értelmük, de az aggályoskodásra sincs ok. Jobban kell dolgoznunk, mint eddig, s az első nyugodt heteket sok-sok eredményekben gazdag hónap követi majd.”

A reformpropaganda elsődleges célja tehát olyan gondolkodás felé terelni az olvasókat, hogy magukénak érezzék az új gazdaságirányítási rendszert, és ha kell, munkájukkal jobban segítsék annak kibontakozását. Láthatjuk, ez a termelési propaganda a szocializmus korábbi szakaszaiban is fellelhető narratívája. Itt azonban – ellentétben a szocialista társadalom építésére és a kollektív közjóra tett kizárólagos utalásokkal – a kollektivitás mellett az érvelés az egyéni lehetőségekre is kíván hatni. A reformpropaganda első sajátossága tehát a kollektív és az individuális haszon mentén való érvelés. Nem alakul ez máshogy az év további részében, főként a félévfordulón és az év végén sem, amikor a reform értékelésére kerül sor a propagandisztikus cikkekben is. A lap tudósítója, Terényi Éva (1968b) minuciózus nyelvi okfejtésében vezeti fel a témát, amikor arról értekezik egy üzemi riport kapcsán június elején, hogy miért félvezető a „bevezették” kifejezés használata. A reform „bevezetése” ugyanis azt sugallja, hogy nem másról, mint törvényi rendelkezésről van szó, amely a politikai vezetés akaratán múlott, utána pedig nincs további teendője a társadalomnak a reformmal kapcsolatban. Ezzel szemben a „megkezdődött” ige preferálásával a reform folyamatjellegére, és a kollektív részvétel szükségességére utal:

„Az új mechanizmust nem lehet egyszerűen elrendelni, »bevezetni«, hanem a helyesen kidolgozott elveket a gyakorlatban kell kialakítani. Mindenkinek a maga helyén, a maga beosztásában. Mert a legjobban előkészített reform sem valósul meg önmagától, egyszerre, automatikusan. Emberek állnak az új győzelemért rovtott küzdelem élén ezúttal is. És harcukat olyan mértékben koronázza majd siker, amilyen mértékben úrrá lesznek a régi fölött a gazdaságban és a fejekben egyaránt. Ez a folyamat megkezdődött és nem »bevezették«.”

Az év utolsó hónapjában végül valóságos dömpingjük következik a reform első évét értékelő propagandacikknek. Ezek mindegyike kiemeli, hogy a reform az első évben jól teljesített, nem igazolódtak be azok a félelmek, amelyek a tervgazdálkodás megroppanásáról, az árak ellenőrizhetetlen elszabadulásáról szóltak. A reform jó úton jár, de a következő évek még számos megoldatlan problémát tartogatnak a gazdaság és a társadalom számára. Mivel témánk a politikai propaganda, itt elsősorban a társadalomra váró feladatokat és a propagandista „intelmeit” érdemes említeni. A Népszabadság szerkesztőségi vezércikkében a sokat ismételt felszólítás hangzik el a társadalmi együttműködésről, amely a reform sikerének záloga:

„A kommunisták, a párt és a tömegek közötti kölcsönös bizalomra, országunk jó politikai légkörére építve, igényeljék minden dolgozó aktivitását, ösztönözzenek mindenkit, hogy odaadó munkával segítse gazdasági céljaink megvalósítását” (Népszabadság szerk. 1968b).

Ugyanakkor megjelennek azok a veszélyek is, amelyek megtörhetik e reform mögött álló társadalmi egységet. Ilyen a szélsőséges nyereségvágyból adódó konzumerizmus, amely nemcsak a társadalmi harmóniát és a szocializmus egalitárius értékeit veszélyezteti, hanem utat enged a korlátlan szabadosságnak, a silány vagy egyenesen káros termékek és szolgáltatások fogyasztásának. Rózsa László vezércikkei ebből a szempontból igen tanulságosak. A szerző december elején megjelent írásában hosszabban taglalja, hogy mennyiben igaz az a nézet vagy inkább pletyka, hogy a reform láthatóan jobban kedvez a parasztságnak, mint a hazai munkásosztálynak (Rózsa 1968b). Egy héttel később pedig egy általánosabb kitekintéssel veti fel a jövedelmi különbségek kérdését és azok társadalmi következményeit. A szöveg érvelése szerint létezik a „kispolgárosodás” veszélye, a „kommercializmus” eszméi pedig a „reform háta mögött megbújva” fejtik ki káros hatásait. Ennek a veszélynek a két jelképe Rózsa szerint Budapest szabados éjszakai életében és az anyagi jellegű státuszszimbólumok felhalmozásában érhetőek tetten:

„Kérdés például, hogy szükséges-e ilyen mértékben és ilyen stílusban szervezni a budapesti éjszakai életet, azt a látszatot adva, hogy a sekélyesség, a sex [*sic!*], a bárműsorok is mintegy tartozékai a »szabadabb megnyilvánulásoknak«. Kétkedni kell abban, hogy valóban ilyen mértékű társadalmi szükséglet-e az újabb és újabb bárók, éjszakai lokálok megnyitása.”

A kispolgári értékek terjedőben, ez alááshatja reformot, ezért kell erről vitatkozni:

„És ma vajon nincs olyan környezet – s példája nem terjed? –, amelyben a kocsis, a nyugati külföldi utazás, a nyaraló, a megfelelő divatcikk jelzik az »egy csoportba tartozást«. Az ilyen státuszjelkép jelentőségét nevetséges dolog lenne túlbecsülni. Már csak azért is, mert ezek csupán addig hatnak, ameddig valamilyen kivételesség látszatát kölcsönzik. Ahogyan a tv, a hűtőszekrény birtoklása, a szomszédos országokba való turistaút ma már semmit sem jelképez, úgy holnap a gépkocsi is elveszti presztízserőértékét” (Rózsa 1968c).

Ezek a felvetések nem először hangzanak el a reform veszélyeivel kapcsolatban. Szintén a Népszabadságban Veres Péter író már 1967 októberében publikált híres cikkében ostromozta a kollektivitás eszméjével szembenálló kispolgári bírvágyat. Ez a vita azonban az 1960-as évek elején indul, és befolyásolja a szocializmus további történetének társadalomelméletét. Az életmód-, a fridzsiderszocializmus- vagy a polgárosodás-viták valójában a szocializmus és kategóriáinak helyes értelmezéséről szóltak (Vörös 1997, Dupcsik 2008, Valuch 2008), a hetvenes évek elején megfelelő municiót szolgáltatva a gazdasági reform úgynevezett munkásellenzékének.

Ez a társadalmat érintő vitás kérdés a differenciált propaganda sajátosságából fakad, azaz nemcsak az agitációs célú politikai üzenetek átadása, hanem a kérdések felvetése, az érvek ütköztetése is a propaganda részévé vált. Alapvetően azonban a társadalmi önbizalom építése, illetve a reform támogatásának ösztönzése volt a propaganda feladata. Erről tanúskodnak a napilap karácsonyi vezércikkének záró mondatai is a „jó alapok” lerakásáról, a „kulcsfontosságú mű” (értsd a reform) megvalósításának céljából tett szükséges „erőfeszítésekről” (Horváth 1968). Még inkább ez az intenció mutatkozik meg Földes István (1968) szintén a karácsonyi számban megjelenő összegzésében, amelyben cáfolni

igyekeznek a nyugati szakértők és sajtó részéről a magyar reformmal kapcsolatban felvetett aggályokat. Az egykori MDP Agitprop Osztályának vezetője, majd később a Népszabadság főszerkesztő-helyettese arra mutat rá: a reform nem a tervgazdálkodás megtagadása vagy hibáinak beismerése – ahogy sejteni vélik a nyugati véleményalkotók –, hanem a szocialista gazdaság tökéletesítése, így egy hatékonyabb és társadalmilag igazságosabb szocializmus eszköze. Az azonban, úgy véljük, beigazolódtott, hogy gazdálkodásunk új rendje megfelel a szocialista gazdaság általános törvényeinek, erősíti a szocializmus pozícióit hazánkban – írja Földes zárszavában. Majd a következőképpen érvel:

„A reform hatására erősödnek a szocialista tulajdonviszonyok: szélesül, bővül a szövetkezeti tulajdon, csökken a magántulajdon jelentősége; erősödnek az állami vállalatok, s önállóságuk növekedése közelebb hozza a szocialista tulajdonviszonyokat a dolgozókhöz, világosabbá teszi előttünk az egyéni, a közösségi és a társadalmi érdekek egységét. Gazdasági reformunk alapvető vonása – hasonlóan a többi szocialista ország reformjaihoz –, hogy összekapcsolja a népgazdaság tervszerű, központi irányítását az áruviszonyok, a piac aktív szerepével.”

5. Összegzés és következtetések: a reformpropaganda szerepe

Az utókor számára 1968 főként a társadalmi és a kulturális élet változásának szimbóluma (Stadler 2010). Akkoriban az újságolvasók a leginkább a világpolitika eseményeire figyelhettek fel. Január végén megindult Vietnámban a Tet-offenzíva, és ezzel a háború új szakasza kezdődött el; világszerte szaporodtak a háborúellenes tüntetések; az Egyesült Államokat merényletek rázták meg, miközben folytatódott az elnökválasztási kampány. Az általános nyugtalanság elérte a nyugati (és a japán) diákságot is, amely nemcsak az életmód forradalmában, hanem intézményi változásokban is érdekeltté vált. A keleti blokkhoz tartozó országokban a pártvezetés e társadalmi nyugtalanságot saját propagandacéljaihoz kívánta igazítani, miközben Csehszlovákiában egy olyan reformfolyamat kezdett év elejétől kibontakozni, amely a kommunista hatalomgyakorlás addig rendszerét, a szabadságjogok gyakorlását és a létező szocializmus jövőjét egyaránt befolyásolja.

Mindeközben a Magyar Szocialista Munkáspárt a reformpolitika indulására és annak elfogadtatására koncentrált ebben az esztendőben.¹⁸ Ez azzal a feladattal járt, hogy a reformot elfogadtassa a magyar társadalom nagy részével, elnyerje a kelet-európai és főként a szovjet pártvezetők bizalmát, illetve az uralkodó ideológiába integrálni tudja a megindult folyamatokat. Ez az évek alatt kialakított, a reform indulása szempontjából kedvező viszonyrendszer a csehszlovákiai események miatt 1968-ban veszélybe is került. Annak a kényszerű politikai egyensúlyozásnak, amely ez évben megóvta a reformot, részét képezte a propaganda is. A Népszabadságban megjelent írások mennyiségileg töredékét jelentették annak a propagandamunkának, amely kiterjedt az üzemi és a tanácsi pártszervezetektől a társadalmi és a tömegszervezeteken át az országos médiumokig és a pártvezetőség munkájáig. Talán nem áll messze a valóságtól, ha azt állítjuk, hogy Magyarországon 1968-ban teljes körű mozgósítás történt az országos propagandán keresztül. Ez a propaganda – ahogy a Népszabadság cikkeiből kiolvashatjuk – nemcsak azt kívánta a magyar társadalom tagjaitól, hogy a reform nevében többet és jobban dolgozzanak, bár az elsődleges elvárás ez volt. A több és jobb munka a politikai-gazdasági vállalkozás céljait szolgálta, amely célokat a magyar társadalom tagjainak meg is kellett érteniük és el kellett sajátítaniuk. Mivel a magyar szocializmus a hivatalos értelmezés szerint túljutott az osztályharc szakaszán, a reform már nemcsak a párt ügye volt, hanem – a propaganda szerint – mind elméleti, mind gyakorlati aspektusaiban a társadalom egészére tartozott. 1968 e tekintetben is a háború utáni magyar történelem fontos éve.

18 A magyar 1968 jelentőségéről és történeti értékelésének problémáiról, lásd Földes György (2009) tanulmányát. Az 1968-as év magyarországi eseménytörténeti vetületéről lásd Murai András és Tóth Eszter Zsófia (2018).

Források

Cseh Gergő Bendegúz et al. (2004): *Zárt, bizalmas, számozott II. Irodalom-, sajtó- és tájékoztatáspolitikai 1962–1979 (Dokumentumok)*. Budapest: Osiris.

MSZMP Központi Bizottsága iratai: MNL OL M-KS 288. fond 4. csoport

MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályának iratai: MNL OL M-KS 288. fond 24. csoport

MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága iratai: MNL OL M-KS 288. fond 41. csoport

Vass Henrik szerk. (1974): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1967–1970*. Budapest: Kossuth.

Újságcikkek

Almási István & Kovács József (1968): Kezdeményezések a reform útján. *Népszabadság*, 1968. március 24., 3. o.

Böcz Sándor (1968): A kérdés fonákja. *Népszabadság*, 1968. január 4., 4. o.

Faragó Jenő (1968a): A reform és propagandája. *Népszabadság*, 1968. március 17., 1. o.

Faragó Jenő (1968b): Az ember a versenyben. *Népszabadság*, 1968. január 7., 5. o.

Faragó Jenő (1968c): Munka és beleszólás. *Népszabadság*, 1968. április 10., 3. o.

Faragó Jenő (1968d): A demokratizmus erősítésének kulcsa. *Népszabadság*, 1968. május 4., 3. o.

Faragó Jenő (1968e): A szocialista felelősségtudat. *Népszabadság*, 1968. április 14., 3. o.

Földes István (1968): Találgatások, aggályok a reform mérlegén. *Népszabadság*, 1968. december 24., 6. o.

György István (1968): Zárszóként arról, ami a legfontosabb. *Népszabadság*, 1968. január 20., 4. o.

Horváth József (1968): Bizakodással. *Népszabadság*, 1968. december 24., 5. o.

Kovács József (1968a): 50 kérdés 50 munkáshoz. Kismotor- és Gépgyár, 1968 *Népszabadság*, 1968. december 6., 6. o.

Kovács József (1968b): Ki a felelős? *Népszabadság*, 1968. április 11., 3. o.

Kovács József (1968c): Gazdasági vagy szocialista? *Népszabadság*, 1968. augusztus 8., 3. o.

Népszabadság szerk. (1968a): A reform útján. *Népszabadság*, 1968. február 22., 4. o.

Népszabadság szerk. (1968b): A reform útján. *Népszabadság*, 1968. december 6., 1. o.

Oroszi István (1968a): Aki többet ad, többet is kapjon. *Népszabadság*, 1968. március 26., 4. o.

Oroszi István (1968b): Az új már nem ismeretlen. *Népszabadság*, 1968. december 31., 5. o.

Oroszi István (1968c): Dolgos hétköznapiak. *Népszabadság*, 1968. január 3., 1. o.

Rózsa László (1968a): A mi demokráciánk útja. *Népszabadság*, 1968. szeptember 9., 4-5. o.

Rózsa László (1968b): Félidőben. *Népszabadság*, 1968. december 1., 3. o.

Rózsa László (1968c): Lássuk, hogyan élünk. *Népszabadság*, 1968. 8., 3. o.

Sólyom József (1968): Jobb mint remélték, de... *Népszabadság*, 1968. május 7., 4. o.

Sótér Edit (1968): Ki érti jobban? *Népszabadság*, 1968. december 5., 7. o.

Terényi Éva (1968a): Ne csak helycsere legyen. *Népszabadság*, 1968. október 30., 3. o.

Terényi Éva (1968b): Megkezdődött vagy bevezették? *Népszabadság*, 1968. június 5., 6. o.

Turbék János (1968): Gondolatok az elidegenedésről. *Népszabadság*, 1968. június 22., 4. o.

Vető József (1968a): Az egyéniség ereje. *Népszabadság*, 1968. április 17., 3. o.

Vető József (1968b): Nem varázsszóval – tettekkel. *Népszabadság*, 1968. január 31., 1. o.

Irodalom

- Békés Csaba (2008): Kádár János és az 1968-as csehszlovákiai válság. In: Germuska Pál & Rainer M. János (szerk.): *Közelítések a kádárizmushoz. Évkönyv, 2008*, 190–228. o. Budapest: 1956-os Intézet.
- Bussemer, Thymian (2005): *Propaganda. Konzepte und Theorien. Mit einem einführenden Vorwort von Peter Glotz*. Wiesbaden: Springer.
- Dupcsik Csaba (2008): Polgárosodás-viták az 1970–90-es években. In: Horváth Sándor (szerk.): *Mindennapok Rákosi és Kádár korában: Új utak a szocialista korszak kutatásában*, 354–373. o. Budapest: Nyitott Könyvműhely.
- Feitl István (2008): A nyilvánosság és feltételrendszere – 1968. *Múltunk*, 53. évf. 3. sz., 128–156. o.
- Földes György (2009): 1968 és Magyarország. In: Bartha Eszter & Krausz Tamás (szerk.): *1968: Kelet-Európa és a világ*. Budapest: L'Harmattan.
- Gombó Pál (1967): *Bevezetés a sajtóismeretbe*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Huszár Tibor (1998): *1968: Prága, Budapest, Moszkva. Kádár János és a csehszlovákiai intervenció*. Budapest: Szabad Tér.
- Gyenes László & Rákosi Imre, szerk. (1981): *Pártmunkások kézikönyve*. Negyedik, átdolgozott kiadás. Budapest: Kossuth.
- Horváth Edina (2008): A Magyar Televízió műsorpolitikája – 1968. *Múltunk*, 53. évf. 3. sz., 187–199. o.
- Jowett, Gareth & O' Donnell, Victoria (2012): *Propaganda and Persuasion*. Fifth Edition. Sage Publications.
- Kalmár Melinda (2014): *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer 1945–1990*. Budapest: Osiris.
- Kenez, Peter (1985): *The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917–1929*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lajtai Vera, Tóth Dezső, Nemes István, Simon Ferenc, Takács István, Merényi Ferenc, Nagy Tibor & Dr. Szabó Imre (1971–1972): *Pártépítés. A párt- és tömegszervezeti munka kérdései*. Budapest: Kossuth.
- Mitrovits Miklós (2012): Kádár és Dubček 1968-ban. In: Földes György & Mitrovits Miklós (szerk.): *Kádár János és a 20. századi magyar történelem*, 125–146. o. Tanulmányok. Budapest: Napvilág.
- Murai András & Tóth Eszter Zsófia (2018): *1968 Magyarországon. Miért hagytuk, hogy így legyen?* Budapest: Scolar Kiadó.
- Sipos Balázs & Takács Róbert (2005): Újságírói normák. In: Bajomi-Lázár Péter (szerk.): *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*, 53–88. o. Budapest: Akadémiai.
- Stadler, Friedrich (2010): Das Jahr 1968 als Ereignis, Symbol und Chiffre gesellschaftlicher und wissenschaftlicher Konfliktzonen. In: Oliver Rathkolb & Friedrich Stadler (Hrsg.): *Das Jahr 1968 – Ereignis, Symbol, Chiffre*. Göttingen: V&R unipress, pp. 9–20.
- Szulczewski, Michał (1974): *A politikai propaganda. Az elméleti problémák leírása*. Ford. Pálos Tamás. Budapest: Kossuth.
- Takács Róbert (2008): A (sajtó)nyilvánosság szerkezete. *Múltunk*, 53. évf. 3. sz., 157–172. o.
- Takács Róbert (2009): A sajtóirányítás szervezete a Kádár-korszakban. *Médiakutató*, 10. évf. 3. sz., 93–116. o.
- Takács Róbert (2012): *Politikai újságírás a Kádár-korban*. Budapest: Napvilág - Politikatörténeti Intézet.
- Takács Róbert (2013): A Népszava „hiányzó” negyven éve. *Médiakutató*, 14. évf. 4. sz., 45–59. o.
- Valuch Tibor (2008): A piaci szocializmus. Közelítések, értelmezések, értékelések. In: Germuska Pál & Rainer M. János (szerk.): *Közelítések a kádárizmushoz. Évkönyv, 2008*, 85–108. o. Budapest: 1956-os Intézet.
- Vámos György (2008): A Magyar Rádió és közléspolitikája a hatvanas évek második felében. *Múltunk*, 53. évf. 3. sz., 173–186. o.
- Vörös Miklós (1997): Életmód, ideológia, háztartás. A fogyasztáskutatás politikuma az államszocializmus korszakában. *Replika*, 26. sz., 17–30. o.

Abstract

„It is better than predicted, but...”

The economic reform and its political propaganda in Népszabadság, 1968

The New Economic Mechanism, launched in 1968, was a unique enterprise of state-socialism in the Kádár era. The introduction of the economic reform required years of preparation not only in the economy but also in communist propaganda. In this propaganda work, guided by the leaders of the communist state-party, radio, television and the press played a crucial role besides the higher and local organs of the communist party. Népszabadság as a state-owned high circulation newspaper served as a primary forum for this propaganda work: it not only informed about economic changes, but also tried to bring the attitudes and thinking of workers to the changing conditions of production in line with expectations. This paper examines the propaganda activities and thematic articles of Népszabadság aimed at enlightening and influencing the public in 1968.

Pap Milán (1983) politológus, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Politikatudományi doktori iskolájában szerzett PhD-fokozatot. Kutatási területe a Kádár-korszak ideológiája és propagandatörténete, a szocialista és kommunista mozgalmak eszmetörténete. Jelenleg az NKE Államtudományi és Közigazgatási Karán működő Molnár Tamás Kutatóintézet tudományos segédmunkatársa. Email: pap.milan@uni-nke.hu